

LBRIS

We know
books

DTP: Hoffman Design
Tipar: Hoffman Print
Traducere: Nicolae Gane

© Editura Hoffman, 2023, pentru prezenta ediție.

Această carte este protejată prin Copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

EDITURA HOFFMAN SRL
Tel: 0740.984.910
contact@editurahoffman.ro
www.EdituraHoffman.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOSTOEVSKIJ, FEDOR MIHAILOVIČ

Amintiri din Casa morților / Feodor Mihailovici Dostoievski;
trad. de Nicolae Gane. -

Caracal: Editura Hoffman, 2023

ISBN 978-606-46-1960-0

I. Gane, Nicolae (trad.)

821.161.1

Feodor Mihailovici Dostoievski

Amintiri din casa morților

Traducere de NICOLAE GANE

Editura Hoffman

PARTEA ÎNTÂI

Introducere

Pe întinsul depărtat al Siberiei, prin șesurile, plaiurile și pădurile nesfârșite, întâlnești din loc în loc câte un orașel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu case de bârne și garduri de scânduri, cu câte două biserici – una înălțându-se în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir – așezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decât cu un oraș adevărat. De obicei, în aceste târguri, ca să le zicem așa, mișună o mulțime de funcționari: ispravnici, zapcii, judecători și dregători de tot felul, cu liota de subalterni în jurul lor, precum și nenumărați alți slujbași de toate rangurile.

Pentru a îndulci, pesemne, iernile prea lungi și prea geroase, slujbele la stat țin de cald în Siberia funcționarilor aciuiați pe acolo. Locuitorii sunt oameni așezați, fără niciun fel de pretenții liberale, oameni pe care nu-i tulbură gândul unor schimbări înnoitoare; rânduielile sunt vechi, trainic înrădăcinate și consfințite de vreme. Funcționarii, care pe bună dreptate alcătuiesc aici protipendada și țin locul nobilimii siberiene, sunt fie oameni din partea locului, siberieni de baștină, fie veniți de prin Rusia, îndecosebi din cele două metropole, atrași de ispita unor lefuri mai mari, a unor îndoite indemnizații de deplasare și de perspectiva unor avantaje și mai ademenitoare.

Cei mai înțelepți dintre ei, cei care au dibuit secretul vieții și, prinzând pulsul situației, au știut să dezlege problema propășirii, rămân mai totdeauna în Siberia și se cufundă cu nădejde în felul de trai al târgului. Belșugul roadelor dulci pe care le culeg cu timpul îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se învrednicesc a dezlega această mare taină a vieții, încep curând să se plictisească și să se întrebe cu amară părere de rău cum de-au putut să se prostescă într-atât și să alerge cale de poște ca să se îngroape în pustietatea asta. Așteaptă cu nerăbdare să se scurgă cei trei ani, cât sunt obligați după lege să rămână acolo, căutând să-și omoare timpul, pentru ca imediat după împlinirea

termenului legiuit să și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulin și blestemând Siberia. Dreptate însă nu prea au, căci nu numai din punctul de vedere al avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar și din multe altele Siberia e o țară a bucuriei. Clima e admirabilă; negustorii sunt primitivi și cu dare de mână; printr băștinași se găsec așijderi destui oameni înstăriți și ospitalieri. Domnișoarele sunt ca niște bobocei de trandafiri, caste și rușinoase nevoie mare. Vântul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vânătorului. Șampania curge gârlă, icrele sunt delicioase, solul rodește recolte îmbelșugate... Într-un cuvânt, e un pământ binecuvântat, ale cărui rosturi însă omul trebuie să le cunoască și, ce-i drept, în Siberia, mulți se pricep să-l rostuiască cu destulă iscusință, trăgând foloase cu o râvnă neasemuită.

Într-unul din orașele acestea, pline de voie bună, de îndesulare materială și tihnă sufletească, cu locuitori sfătoși, de treabă, și care mi-a lăsat o amintire de neuitat, am întâlnit un fost deportat, pe Alexandr Petrovici Goriancikov. Născut într-o familie de nobili, moșieri din Rusia centrală, fusese osândit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorâse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își duce traiul cumințe și neabăgat în seamă printre coloniștii din orașelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori al unei volostii din apropiere, dar stătea în oraș, unde și putea câștiga existența cu meditațiile. Prin orașele Siberiei pot fi văzuți adeseori meditarii dintre foștii deportați, care trăiesc din lecții predate pe la familiile mai înstărite. Sunt primitivi cu bunăvoință, fiindcă îi învață pe cei mai tineri limba franceză, atât de trebuincioasă în viață, și pe care, fără ei, în colțurile acestea îndepărtate ale Siberiei, oamenii nici n-ar avea de unde s-o cunoască. Pe Alexandr Petrovici l-am întâlnit întâia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanici Gvozdkov, vechi și merituos slujbaş, care își pusese mari nădejdi în cele cinci fete ale sale. Acestea luau de patru ori pe săptămână lecții de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecția. Înfașșarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și neobișnuit de palid, mic, pipiriu, încă destul de tânăr: să fi avut cel mult treizeci și cinci de ani. Umbla totdeauna curat îmbrăcat, după moda europenească. Când îi vorbeai, te privea țintă, foarte atent, îți asculta fiecare cuvânt cu o politețe rece, căutând parcă să-i pătrundă tot tâlcul adânc, ca și cum întrebarea l-ar fi pus în fața unei enigme ce se cerea dezlegată, ori urmărind să-i smulgă o taină, pentru ca până la urmă să dea un răspuns scurt și precis, dar își cântărea într-atâta fiecare vorbă, încât la un moment dat începeai să simți o jenă inexplicabilă și te grăbeai tu însuși să pui capăt discuției. L-am întrebat cu acel prilej pe Ivan Ivanici ce crede despre el; mi-a spus că Goriancikov duce

o viață austeră, ireproșabilă și că altminteri el, Ivan Ivanici, nu i-ar fi incredințat educația celor cinci fete ale sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învățat, citește mult, dar e scump la vorbă, încât e aproape cu neputință să-l provoci la o convorbire mai intimă. Unii susțineau că e pur și simplu nebul, grăbindu-se totuși să adauge că aceasta n-ar fi de fapt cine știe ce meteahnă și că mulți dintre cetățenii de vază ai urbei ar fi oricând dispuși să-l ajute și să-l sprijine cu o vorbă bună, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiții ș.a.m.d. Se crede că are o sumedenie de rude în Rusia, dintre care unii erau poate oameni influenți; toți știau, însă, că din clipa deportării el tăiasse toate punțile și refuzase cu încăpățănare să mai înnoade vreo legătură cu lumea sa, că, într-un cuvânt, procedase în mod conștient împotriva intereselor sale. De altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om; toți știau că-și omorâse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, și că se denunțase el însuși, dându-se pe mâna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sunt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decât atunci când trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit; mai târziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte; stăruia în el ceva enigmatic; ascundea, desigur, o taină. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintâi datorie, dar răspunsurile lui mă stânjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continui întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau totdeauna pe chipul lui o expresie stranie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanici. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; se zăpăci de-a binelea, băigui câteva cuvinte neînțelese și, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mânie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas nespus de mirat. De atunci, de câte ori mă întâlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, așa că după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dânsul. Am procedat, firește, fără tact și cam nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrâne, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și dragălașă. În clipa când am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța din cartea de citire. Când mă văzu, se tulbură grozav, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte rele. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă cu ochii holbați.

În sfârșit, ne așezarăm pe câte un scaun. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum se aștepta să surprindă în fiecare din ele un anume gând tănuț. Mi-am dat seama numaidecât că era un om bănuitor din fire, de o susceptibilitate bolnavicioasă, și că suferea pesemne de mania persecuției. Mă privea cu dușmănie, de parcă ar fi vrut să-mi spună: *Dar nu mai pleci odată?* încercai să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orașelul nostru, punându-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățănare de la orice discuție, zâmbind cu răutate și mărgininu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent cu noutățile îndeobște cunoscute de toată lumea și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui; mă asculta în tăcere, uitându-se țință în ochii mei cu o privire atât de ciudată, încât începu să-mi fie rușine de toată convorbirea aceasta; și totuși, era cât pe-acți să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă.

Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gândul, refuzând să le ia, sub cuvânt că n-are vreme să citească. În sfârșit, hotărâi să pun capăt acestei vizite penibile și cum mă văzui afară simții că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama rușinat că a fost o nesimțire din parte-mi să dau buzna în singurătatea unui om, a cărui unică dorință era, poate, aceea de a trăi cât mai departe de lume. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți; prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rânduri, trecând cu trăsura foarte târziu prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce îl făcea oare să vegheze toată noaptea până aproape de ziua? Scria, poate? Iar dacă așa era, ce-ar fi putut să scrie?

Împrejurările mă siliă să lipsesc din oraș vreme de aproape trei luni de zile. Întorcându-mă acasă abia în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici a murit și că nu voise nici măcar în ceasul din urmă să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecât cunoștință cu gazda lui, cu gândul să aflu de la ea cum își petrecuse vremea chiriașul și ce anume scria. Pentru douăzeci de copeici, ea îmi aduse un coș plin cu hârtii rămase de la răposat și-mi mărturisi că două caiete le rupsesse ca să aibă cu ce aprinde focul. Era o femeie posacă, tăcută și n-am izbutit să aflu mare lucru de la ea. N-a fost în stare să-mi spună nimic mai interesant despre chiriașul ei.

Din răspunsurile pe care mi le-a dat cu multă zgârcenie, reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rândul i se întâmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mână condeuiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaia,

frământat de gânduri; câteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă; în ziua de sfânta Katerina se ducea la biserica și dădea un acatist pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau și nu primea pe nimeni; din casă nu ieșea decât atunci când se ducea să dea lecții; până și la gazda lui se uita posomorât și încruntat, când, o dată pe săptămână, aceasta venea să-i deretice odaia; în cei trei ani cât stătuse cu chiric la ea, nu schimbaseră aproape nicio vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută, își ascunse fața în mâini și, întorcându-se spre perete, izbucni în plâns. Va să zică, omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vrافلul de hârtii cu mine și toată ziua aceea o petrecui cercetându-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes: niște hârtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mână un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere mărunță. Cine știe când și în ce împrejurări a fost aruncat de către autor și dat uitării. Era o descriere amănunțită, dar foarte incoerentă, întreruptă pe alocuri, a celor zece ani petrecuți de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori povestirea era urmată de fraze confuze, pline de amintiri ciudate, haotice, scrise la repezeală în rânduri neregulate, febrile, ca sub puterea unei cerințe imperioase.

Recitii de câteva ori aceste crâmpie și rămăseși aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului, „Scenele din Casa morților”, cum le numește el însuși la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvârșire nouă, necunoscută până atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfârșit, unele note și reflecții originale asupra acestei lumi interlope, mă făcură să zăbovesc tot mai des asupra unor pasaje, pentru ca la urmă, aproape captivat, să le parcurg în întregime cu cea mai vie curiozitate. E cu puțință să mă fi înșelat. Drept probă, aleg pentru început numai câteva capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului...

I. Casa morților

Temnița noastră se găsea în marginea cetății, lângă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăruind să răzbești cu ochiul în lumea din afară, nu ți se arăta decât un petic de cer și o movilă înaltă de pământ, acoperită cu scieți și buruieni, pe al cărei creștet santinelele se plimbau ziua și noaptea înainte și înapoi, în pas măsurat, de-a lungul întăriturii, și fără să vrei te încerca gândul amar că vor trece ani după ani și în scurgerea lor nesfârșită te vei întoarce mereu la câte o crăpătură dintre bărnele cu vârfuri ascuțite și vei vedea aceeași întăritură, aceleași santinele și același petic de cer – nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul alt cer, liber și îndepărtat. Închipuți-vă o curte mare, lungă de două sute de pași și lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard neregulat, făcut din stâlpi înalți, înfipti adânc în pământ și prinși între ei cu un brâu de grinzi – îngrăditura temniței. Într-o parte a acestui gard e tăiată o poartă mare, bine legată în fiare și veșnic închisă, pe care o păzesc necontenit soldați și care nu se deschide decât atunci când ocașii pornesc la lucru. Dincolo de această poartă e lumină, libertate, acolo trăiesc oamenii liberi. Și, gândul îți evocă o lume minunată, neînchipuit de frumoasă, aproape ca dintr-un basm cu zâne. Nu tot astfel se înfățișa lumea dinlăuntru – lumea noastră, cu totul aparte; ea își avea obiceiurile, portul și legile ei ciudate: era o casă în care se țarau morți vii, într-o viață cum nimeni nu și-o poate închipui, cu oameni altfel decât ceilalți. Acest colț de lume am de gând să-l descriu.

Când pătrunzi în curtea încăpătoare, dai cu ochii de câteva clădiri. De-o parte și de alta se întind două șiruri de barăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite: sunt cazarmile ocașilor. Aici stau închși deținuții, împărțiți în mai multe categorii. În fundul curții se mai vede o clădire – bucătăria, împărțită în două odăi, iar ceva mai departe se află o altă clădire, care adăpostește sub același acoperiș magazia, pivnița, șopronul și grajdul. La mijloc curtea e goală, ca o piață mică. E locul de adunare pentru apel al ocașilor așezați pe două rânduri. Apelul se face de trei ori pe zi: dimineața, la prânz și seara, uneori și peste zi, dacă paznicii

intră subit la bănuială, ori, nefiind îndeajuns de pricepuți la număr, li se năzare ceva...

Între gard și rândul de case rămâne un spațiu liber, unde unii ocași, oameni mai ursuzi și mai retrași, obișnuiesc să se plimbe în ceasurile când nu se lucrează, rătăcind din loc în loc, ferțiți de privirile celorlalți și măcinându-și în singurătate amărăciunea gândurilor. De câte ori îi întâlneam în aceste plimbări ale lor, îmi plăcea să le observ fețele posomorâte, stigmatizate și încercam să ghicesc gândurile ce-i frământă. Așa, de pildă, unul își făcuse o adevărată inderletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute; îi număraseră de nu știi câte ori și-i avea în seamă ca într-un inventar.

Fiecare par însemna o zi de trudă în temniță; în fiecare zi scădea de la numărătoare câte un par și în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămăneau de făcut până la împlinirea termenului de osândă. Se simțea cu adevărat fericit când ajungea să scadă ultimul par al unei porțiuni din cele șase laturi ale gardului. Avea de așteptat încă mulți ani, dar în temniță ai timp destul ca să te înveți cu răbdarea. Într-o zi mi-a fost dat să văd cum își ia rămas bun de la frații lui de suferință un ocaș care-și ispășise pedeapsa și urma să fie pus în libertate. Fusesse osândit la douăzeci de ani muncă silnică. Unii dintre ocași își aminteau că-l văzuseră intrând tânăr, nepăsător, nemuncit de gândul crimei ori al pedepsei; acum părăsea temnița un moșneag cu părul alb, cu chipul trist și întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor șase cazărmi, trecu apoi prin fiecare din ele. Intra, se închina în fața icoanei, apoi făcea o adâncă plecăciune înaintea tovarășilor săi întru nenorocire, rugându-i să nu-l pomenească de rău. Îmi amintesc de asemenea că într-o seară fu chemat la poarta de intrare un deținut care fusese pe vremuri țaran siberian înstărit. Cu șase luni mai înainte promise vesta că nevasta lui s-a măritat, lucru care-l îndurera peste măsură. În seara aceea ea venise la temniță și-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă câteva minute, au plâns amândoi și s-au despărțit ca să nu se mai întâlnească niciodată. I-am văzut fața când se întorcea în cazarmă. Într-adevăr, aici era o bună școală a răbdării.

O dată cu căderea iunericului, porțile cazarmilor se închideau și nu se mai putea ieși decât a doua zi dimineața. Îmi era totdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. Închipuți-vă o încăpere lungă, scundă, înăbușitoare, abia luminată de câteva lumânări de seu, în care plutea un miros greu și greșos. Nici acum nu sunt în stare să înțeleg cum de-am putut să rezist acolo zece ani și să supraviețuiesc. Ocupam pe prietul comun din dormitorul nostru trei scânduri: atât era locul de

care mă puteam folosi. Pe același prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, ușile se închideau foarte devreme; trebuiau să treacă cel puțin patru ore până ce lumea se potolea și toți adormeau. Până atunci însă – zgomot, larmă, hohote de râs, ocări, zornăit de lanțuri, aer greu și înăbușitor, îmbăcsit de fum și exalații pestilențiale, capete rase și chipuri stigmatizate, veșminte zdrențuroase – totul hulit și batjocorit până în ultimul grad... Da, bine a zis cine a zis: să nu-i dea Dumnezeu omului câte poate îndura!

— Căci omul e o ființă care se obișnuiește cu orice. Asta-i însușirea lui de căpetenie...

Eram cu toții două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămânea aproape întotdeauna neschimbat. Unii își sfârșeau pedeapsa și plecau, alții mureau; în locul lor veneau noi osândiți. Și ce lume pestriță! Erau în acest amestec tot felul de oameni. Cred că fiecare gubernie, fiecare ținut al Rusiei își avea aici reprezentantul său. Erau și reprezentanți ai altor naționalități, printre care și câțiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta era categorisită după gravitatea faptei săvârșite și, deci, după numărul de ani căpătați ca pedeapsă. Îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Grosul, categoria de bază a diversității acesteia de întemnițați îl alcătuiam cei condamnați la ocnă și deportare (la ocnă *tare*, cum ziceau cu multă naivitate deținuții), criminalii de drept comun. Erau criminali lipsiți de toate drepturile civile, izgoniți pentru totdeauna din societate și al căror chip însemnat cu fierul avea să rămână pentru totdeauna ca un stigmat al acestei repudieri. Erau și alții, trimiși la muncă silnică pe termene de la opt până la doisprezece ani și care, după ce își ispășeau pedeapsa, erau repartizați prin volostuile siberiene ca deportați-coloniști. O altă categorie o formau cei din secția militară, care nu erau condamnați și la degradare civilă, rămânând în privința aceasta în situația celor de la unitățile disciplinare ale armatei rusești. Erau trimiși aci pentru termene scurte; după ispășirea pedepsei se întorceau ca soldați la unitățile de infanterie siberiană de unde veniseră. Mulți dintre ei erau aduși curând înapoi pentru alte infracțiuni mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puțin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „permanență”. Totuși, osândiții ce făceau parte din ea aveau oarecare drepturi. Mai era apoi o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioși infractori, cei mai mulți proveniți din rândurile armatei, și care se numea „secția specială”. Aci se trimiteau osândiții din toate colțurile Rusiei. Erau priviți pe bună dreptate ca osândiți pe viață, fiindcă nu li se spunea niciodată durata pedepsei ce aveau de ispășit. Regulamentul impunea să li se dea de lucru de două și chiar de trei ori mai mult decât celorlalți. Categoria aceasta de

criminali era ținută aici provizoriu, până la organizarea în Siberia a unor ocne cu muncă deosebit de grea. „Voi sunteți pe termen, le ziceau ei celorlalți ocnași, pe când pe noi ocna ne mănâncă.” Mai târziu am auzit spunându-se că această secție a fost desființată. A fost desființat se pare, și regulamentul interior civil, păstrându-se un regim unic de tratament, acel al unităților disciplinare militare. A fost schimbată, fără îndoială, în mod corespunzător și administrația. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări de mult dispărute în negura timpurilor.

Da, e mult de atunci; acum îmi pare că totul n-a fost decât un coșmar. Mi-aduc aminte clipa când am fost adus în temniță, într-o seară posomorâtă de decembrie. Ocnașii se întorceau de la lucru, pregătindu-se pentru numărătoare. Un subofițer mustăcios mi-a deschis în sfârșit poarta acestei case ciudate, în care aveam să mă chinuiesc atâția ani, să îndur atâtea încercări, pe care nu mi le-aș fi putut imagina cât de cât dacă nu le-aș fi trăit aievea. Așa, de pildă, mi-aș fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de neîndurat, de a nu putea rămâne singur măcar o clipa vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoțit cu încă două sute de alți ocnași; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuși! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obișnuiesc!

Se aflau aici ucigași ocazionali și ucigași de meserie, tâlhari și șefi de bande tâlhărești, pungași de buzunare și vagabonzi meșteri în a șterpeli bani picați din senin sau de-ale mâncării. Mai erau și unii despre care cu greu ți-ai fi putut da seama ce căutau printre ceilalți, cum de nimeriseră într-un asemenea loc? Și totuși, fiecare își avea povestea lui tulbure și apăsătoare ca o mahmureală după o beție grea. Ocnașii vorbeau foarte puțin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să și-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gândească la ce a fost. Am cunoscut printre colegii mei de lanțuri ucigași atât de veseli și fără grijă, încât ai fi pus rămășag că niciodată conștiința nu le fusese tulburată de vreun gând de remușcare. Întâlneai însă, și chipuri mohorâte, aproape totdeauna taciturne.

În general, se întâmpla rareori ca vreunul să-și povestească viața și nici curiozitatea în privința asta nu prea era aici la modă, nu intra, ca să zicem așa, în „obiceitul locului”; numai când și când vedea pe careva că începe, neavând ce face, să-și depene amintirile în fața unui vecin care îl asculta cu răceală. Nimeni, la drept vorbind, nu-și putea uimi vecinul. „Știm și noi ceva carte”, spuneau ei ades cu un aer ciudat de superioritate și mândrie. Mi-aduc aminte că într-o zi un tâlhar, îmbătăndu-se (deținuții găseau posibilitatea uneori să se îmbete și la ocnă), se apucă să povestească cum omorâse un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întâi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o șură și îl înjunghiasse acolo. Toată cazarma, care până

atunci se veselise de glumele lui, zbură la el într-un glas și palavragiul indiscret fu nevoit să tacă; și nu de indignare s-au răstit la el ocazii, ci pentru că *nu trebuia* să vorbească *despre asta*; pentru că nu se obișnuia să se vorbească *despre asta*. Ar fi cazul să amintim că oamenii aceștia aveau într-adevăr o brumă de învățătură în sensul cel mai concret al cuvântului. Cel puțin jumătate dintre ei știu să scrie și să citească. În ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să fie știutori de carte? Am auzit mai târziu spunându-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare, că știința de carte tulbură și zăpăcește poporul. E o mare greșală: învățătura e cu totul străină de această criză dureroasă, ale cărei pricini trebuie căutate aiurea, deși e cazul să recunoaștem că știința de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o țară.

Secțiile se deosebeau prin îmbrăcăminte: una avea vestonul jumătate negru, jumătate cenușiu, și pantalonii cu un crac negru, iar celălalt cenușiu. Într-o zi, pe când ne aflam la lucru, o fetiță care vindea colaci, se apropie de ocași, mă privi o vreme, apoi începu să râdă cu hohote: „Vai „ce urât e! Exclamă ea. N-a fost destulă stofă cenușie și stofă neagră nici pe-atâta!” Unii aveau haina în întregime din stofă cenușie și numai mânecile negre. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri: unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alții de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecât, de la cea dintâi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulțimea aceasta de oameni atât de diferiți; până și indivizii cu personalitatea cea mai pregnantă, mai ieșită din comun, care fără voia lor se impuneau celorlalți, până și aceștia se străduiau să se adapteze spiritului specific întregii ocnă. În general, însă, așa putea spune că, în afară de unele rare excepții de oameni veseli și nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta atrăgeau asupra-le disprețul mulțimii, toți deținuții erau ursuzi, invidioși, extrem de vanitoși, lăudaroși, prezumțioși, susceptibili și formalști din cale afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic era considerată drept cea mai mare virtute. Toți sufereau de o boală ciudată: îi munea mereu gândul cum să se comporte și ce anume ținută să adopte față de alții. De multe ori însă atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de lașe. Erău, totuși, printre ei și câțiva oameni cu adevărat de caracter, stăpâni pe faptele lor; aceștia se purtau simplu și modest, fără poză, fără fașoane. Curios însă, că și printre oamenii aceștia cu o personalitate într-adevăr puternică, unii sufereau de

o vanitate excesivă, aproape bolnăvicioasă. În general, vanitatea, mândria prostească, poza, erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deținuților erau perversi și ticăloși la culme. Intrigile și bârfelile se țineau lanț: viața în dormitoare erau un adevărat infern.

Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului interior și împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniței: toată lumea se supunea fără crâcnire. Unele firi neînduplecate se plecau mai anevoie, cu prețul unor grele eforturi, pentru ca în cele din urmă să se frângă neapărat. Veneau în temniță și din accia care în libertate își făcuseră de cap, întrecând orice măsură, și care, mânați de o pornire nestăpânită, de o adevărată furie, săvârșiseră crime abominabile, fără să-și dea seama de ce o fac, ca în delir, ca într-un fel de întunecare a minții, de multe ori dintr-o vanitate dusă dincolo de orice limită. Dar toți aceștia erau domoliți pe dată și în scurt timp puși la respect, cu toate că unii din ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ținuturi întregi.

Cum se pomeneau între aceste ziduri, osândiții nou-veniți își dădeau numaidecât seama că aici nu aveau pe cine uimi, așa că se domoleau, se resemnau și, pe nesimțite, se adaptau tonului general al cazarmii. Acest ton general se vădea în afișarea unei demnități personale cu totul aparte, care stăpâna pe fiecare deținut, ca și cum calitatea de ocaș, de osândit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare cinste. Niciun semn, oricât de mic, de rușine ori de căință. Se mai putea observa, ce-i drept, și o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem așa, un fel de resemnare filosofică. „De, suntem niște oameni pierduți, ziceau ei, și dacă n-am știut să prețuim libertatea, acum n-aveam încotro: să ne-nșirăm deci spinările pe *ulița verde*¹ să stăm smirna la numărătoare.” „N-ai vrut să ascuți de părinți, acum ascultă de tobă!” „De bine-ți plesnea bårdăhanul, acuma dă-i cu ciocanul.” Vorbele acestea erau rostite și repetate deseori în chip de precepte, așa cum ai rosti niște zicale și proverbe obișnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adâncă lor semnificație concretă. Nu erau decât vorbe goale, fără niciun ecou lăuntric.

E puțin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai vreunul din afară să-i reproșeze deținutului nelegiuirile făptuite, să-l ocărăscă pentru ele (deși nu-i stă rusului în fire să-și scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi conținut multă vreme. Și ce mai meșteri erau toți la înjurat! Sudălmile lor erau subtile, artistice, fuseseră

1 Ulița verde – intervalul dintre cele două șiruri de soldați înarmați cu niuele verzi pe care trebuiau să-l străbată ocașii condamnați la bătaie

ridicate la rang de știință, după metoda lor savantă, jignitor era nu atât cuvântul, cât sensul care i se atribuia; accentul umilitor cădea pe tâlcul ascuns al vorbei, pe intenția în sine, pe ideea cuprinsă în injurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit și era mult, mult mai usturător. Certurile lor nesfârșite contribuiau în și mai mare măsură la desăvârșirea acestei științe. Dar fiind că nu lucrau decât sub amenințări și constrângere, erau cu toții puturoși, și prin urmare, cu timpul, ajungeau niște detracați. Cei ce nu fuseseră încă pervertiți mai dinainte se perverteau foarte curând aici în temniță. Laolaltă îi adunase numai întâmplarea. Unii față de alții rămăneau cu totul străini.

„Treii perechi de încălzări a rupt dracul până să ne strângă la un loc!” ziceau ei. Intrigile, bărfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintâi în această viață de iad. Nici cea mai dezvățată țafă n-ar fi fost în stare să-și dea într-atâta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigașii aceștia spurcați la vorbă. Țin să precizez, totuși, că se găseau printre ei și oameni de caracter, cu o voință neînduplecată, obișnuiți în viață să răstoarne munți și să poruncească. Fără să-și dea seama, toți ceilalți arătau față de ei semne de mare respect; la rândul lor, aceștia, cu toate că țineau mult la prestigiul lor, nu căutau să și-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată și aproape totdeauna supuși și ascultători față de șefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conștiințozitate față de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înțelegere tacită cu aceștia, ca o recunoaștere a avantajelor reciproce ce ar avea și unii și alții de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, față de ei se proceda totdeauna cu multă prudență. Îmi aduc aminte că într-o zi unul din deținuții aceștia, un om hotărât și neînficat, cunoscut șefilor prin pornirile lui de fiară, fu osândit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Maiorul-ajutor de comandant, șeful direct al temniței, venise la corpul de gardă, care se afla lângă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază rea pentru deținuți; băgase atâta frică în ei, încât tremurau înaintea lui. Crud și aspru până la nesimțire, „se dădea la oameni ca o fiară”, cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui ascuțită și pătrunzătoare ca de răs, căreia era cu neputință să-i scape ceva. Vedeai, ca să zicem așa, fără să privească. Chiar din clipa când pășea în incinta temniței știa ce se petrece la celălalt capăt al curții. Ocașii îi ziceau „Ochilă-Scormonilă”. Avea însă un sistem greșit și un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesăbuintă, căci prin faptele sale de o răutate feroce nu făcea altceva decât să întărite niște oameni și așa îndeajuns de înrăiți și gata la orice; și dacă n-ar fi fost comandantul, om de omenie și cu scaun la cap,

care mai domolea din când în când zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administrația sa nesăbuită. Nu înțeleg cum de-a reușit totuși să scape teafăr de acolo și să treacă în retragere, sănătos și nevătămat, după ce, nu-i vorba, încăpuse mai întâi pe mâinile organelor judiciare.

Când se pomeni chemat, deținutul îngălbeni. În alte prilejuri de acest fel, se culca supus și tăcut la pământ, își primea fără a crâcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un câine tăvălit, îndurând necazul cu o resemnare demnă de un filosof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudență. De astă dată însă, nu se știe de ce, se socotea nevinovat. Îngălbeni și, profitând de neatenția escortei, ascunse în mânecă un cuțit de cizmărie. Era cu desăvârșire interzis deținuților să aibă la ei cuțite și orice scule ascuțite. De aceea se făceau pe neașteptate percheziții dese, severe și minuțioase, urmate de pedepse aspre în caz de abateri; întrucât e însă foarte greu să găsești la hoț un lucru pe care el a hotărât să-l doască cu tot dinadinsul, iar pe de altă parte cuțitele și sculele fiind absolut indispensabile deținuților, ele nu dispăreau niciodată din temniță; dacă erau, totuși, găsite și confiscate cu ocazia perchezițiilor, ocașii își procurau imediat altele în loc. Toți deținuții se repeziră la gard și cu inima strânsă priveau prin crăpăturile dintre bărne. Știau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfârșitul maiorului. Dar întâmplarea a vrut ca în clipa hotărâtoare maiorul să se urce în trăsură și să plece, încredințând comanda execuției unui alt ofițer. „Dumnezeu l-a avut în pază!” spuneau mai târziu ocașii. În ce-l privește pe Petrov, își îndură pedeapsa cu calmul obișnuit: cum plecase maiorul, mânia i se stinsese. Până la un anumit punct, deținutul e supus și ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Și fiindcă veni vorba: nimic nu e mai ciudat ca vârtejul acestor izbucniri de furie și nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rândul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, dar deodată îl vezi răbufnind dintr-o nimica toată, pentru te miri ce lucru neînsemnat, încât rămâi uluit și te întrebi de mai e în toate mințile; căci ceea ce face el atunci pare de-a dreptul o nebunie.

Am spus mai înainte că timp de mai mulți ani n-am observat la oamenii aceștia nici cel mai mic semn de căință, nici cea mai mică frământare sau pierce de rău pentru crima săvârșită și că cea mai mare parte din ocași se credeau în sine lor îndreptățiți în totul pentru faptele lor. E o realitate. Firește, mândria prostească, pildele rele, lăudăroșenia și o falsă rușine erau atâtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adâncurile acestor inimi pornite spre rău și că a reușit să descopere ce zace în ele ferit de

toată lumea? Pare cu neputință ca în decursul atâtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de-a surprinde măcar un singur semn de frământare, de regret sau de suferință morală. Și totuși, așa este: n-am văzut nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, pare-se, să înțelegi o faptă criminală, judecând-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepții prestabilite, căci filosofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decât s-ar crede. E limpede însă că nici temnițele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal; aceste pedepse nu pot decât să-l facă să sufere, ferind societatea de relele pe care le-ar mai putea încă săvârși. Temnița și munca silnică cea mai grea nu fac decât să dezvolte în sufletele acestor oameni o ură profundă, setea de bucurii oprite și o groaznică nepăsare față de tot ce se petrece în jurul lor. Pe de altă parte, sunt convins că și faimosul sistem celular nu atinge decât un scop aparent și iluzoriu. El stoarce din criminal toată puterea și energia, îi zdruncină și-i vlăguește sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfățișeze societății o mumie morală, un semidement în chip de model de îndreptare și căință. Ucigașul răsculat împotriva societății o urăște, desigur; el se crede în dreptul lui s-o facă și să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se consideră despovărat, curățat de păcat, ca să zicem așa, cu datoria plătită față de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite și din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la o totală absolvire a criminalului de orice vină. Și totuși, există infracțiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere atât de deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, oricând și oriunde, rămân sub orice legislație tot nelegiuiri și vor fi privite ca atare cât timp omul va fi încă om. Numai în temniță mi-a fost dat să aud povestindu-se cu un nestăpănit hohot de râs copilăresc faptele cele mai groaznice și cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost nobil și slujbaş. Pentru tatăl lui fusese o adevărată nenorocire: a fiu risipitor, în adevăratul înțeles al cuvântului. Dusesese o viață destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrânul încercase să-l cumintească, ferindu-l din calea pierzaniei. El însă, știind că tatăl său are casă și o moșioară și socotind că are și bani ascunși, și-a ucis părintele ca să intre mai repede în stăpânirea drepturilor de moștenire. Crima a fost descoperită abia peste o lună. În acest timp, ucigașul, care avusese de altfel grijă să anunțe poliția că tatăl său a dispărut, își petrecea vremea într-o neîntreruptă beție și desfănare. La urmă, pe când el lipsea de acasă, poliția a găsit cadavrul bătrânului în șanțul de scurgere acoperit cu scânduri, care străbătea curtea. Capul alb era despărțit de trup și pus alături, pe-o pernă. Nici până în ultimul moment ucigașul nu mărturisise nimic

în fața judecății. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradelor civile și a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cât am stat aci în aceeași cazarmă nu l-am văzut decât vesel și bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai ușuratic și nechibzuit din câți am întâlnit în viața mea, cu toate că nu era deloc prost. N-am văzut la el niciodată cine știe ce semne de cruzime bestială. Ceilalți ocnași îl disprețuiau, nu pentru fapta pe care o săvârșise și de care nu se vorbea niciodată, ci fiindcă era un zăpăcit și nu știa cum să se poarte.

Paricidul acesta avea nesimțirea să pomenească uneori de tatăl lui. Într-o zi, lăudându-se cu constituția lui robustă, îmi povesti că e ceva ereditar și că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă și adăugă: „Uite, *tatăl meu*, de pildă, până în clipa morții n-a fost niciodată bolnav”. O nesimțire atât de sălbatică mi se părea cu neputință de conceput. E ceva cu totul anormal, vreo deficiență constituțională, o monstrozitate fizică și morală necunoscută încă de știință și nu pur și simplu o crimă în accepțiunea obișnuită a cuvântului. Ideea unei asemenea crime mi se părea atât de absurdă, încât nu-mi venea să cred în posibilitatea, în realitatea ei. Și totuși, oamenii din orașul lui, care cunoșteau bine cazul, mi-au povestit amănunțit cum s-au petrecut lucrurile.

Faptele erau atât de grăitoare încât nu încăpea vreo îndoială asupra veracității nelegiuirii...

Deținuții l-au auzit o dată țipând în somn: „Ține-! Ține-! Taie-i capul! Capul! Capul!”

Aproape toți deținuții vorbeau în somn, aiurând și strigând cuvinte cu glas tare. Înjurături, vorbe de ocară, expresii hoșești, cuțite, topoare, alcătuiau vocabularul pe care-l foloseau cel mai des în visele lor tulburi. „Suntem stâlciți în bătaie, spuneau ei; ne sunt vătămate măruntaiele, de-aia zberăm în somn.”

Munca de osândă, cazonă, silnică, nu era o îndeletnicire, ci o obligație grea; condamnații își îndeplineau corvoada rânduiește lucrând în silă numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniță. Deținuții urau munca aceasta. Dacă n-ar fi avut și o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată râvna, punându-și la contribuție priceperea și iscusința, omul n-ar fi putut suporta anii grei de temniță. Altminteri, cum ar fi putut toți oamenii aceștia înzestrați din fire cu o bogată experiență de viață în lumea largă și cu o nemărginită sete de a trăi, smulși cu forța din sânul societății, din mediul lor obișnuit, și îngrămădiți la un loc, ca o turmă, cum ar fi putut ei să-și injghebe aici o existență cât de cât omenească?

O viață de trândăvie ar fi dezvoltat într-înșii porniri și apucături criminale de care habar n-ar fi avut înainte. Omul nu poate

trăi fără muncă și fără un rost al lui, legitim și firesc: se degradează și devine fiară. De aceea, fiecare ocnaș, dintr-o pornire firească de a-și satisface o cerință vitală și din instinct de autoconservare, avea acolo un meșteșug, o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cât e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopțile erau atât de scurte, încât de-abia apuca să doarmă. În schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deținutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie și plictiseală? Și atunci, aproape toate cazarmile, călcând opreliștea, se transformau într-un uriaș atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă; deținuții nu aveau însă voie să aibă asupra lor niciun fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devine cu neputință. Se lucra pe ascuns și administrația închidea pare-se ochii. Mulți dintre deținuți intrau în temniță fără să știe ce să facă cu cele zece degete; învățau însă cu vremea un meșteșug oarecare de la camarazii lor și, o dată liberați, deveneau meșteșugari foarte buni. Erau cizmari, pantofari, croitori, tâmplari, lăcătuși și poleitori. Evreul Isai Bumstein era giuvaergeriu, dar se mai îndeletnicea și cu cămătăria. Toată lumea lucra și câștiga ceva parale. Comenzile veneau din oraș. Banul e aici un fel de intrupare sunătoare a libertății și are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei câțiva gologani pe care îi simte zângănindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar și atunci când nu-i poate cheltui efectiv. Poți însă oricând și oriunde să-ți risipești banul, cu atât mai mult cu cât fructul oprit e îndoit de atrăgător. Și-apoi, rachiul nu lipsea nici din temniță. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii și tutunul îi fereau pe ocnași de scorbut și de alte boli, după cum munca îi ferea de degradare totală și de nelegiuiri: fără muncă s-ar fi devorat unii pe alții, ca niște păianjeni închiși într-un borcan. Și cu toate astea, atât lucrul în cazarmă, cât și deținerea de bani se urmăreau și se pedepseau. De multe ori, noaptea, când nu te așteptai, se făceau controale severe, confiscându-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricât de ingenios erau ascunși banii, se întâmpla adesea să fie descoperiți. Era una din cauzele pentru care ocnașii nu căutau să-i păstreze, dându-i cu ușurință pe băutură, ceea ce explica și stăruința cu care se introducea rachiul în temniță. Pe lângă că li se confisca tot avutul, cei prinși cu abateri la perchezitiile, mai erau supuși și la o cruntă bătaie cu nuiiele.

Dar imediat după control, ocnașii își făceau rost de alte scule și lucrurile reintrau în făgașul lor obișnuit. Pe de o parte, administrația știa de toate acestea, pe de altă parte deținuții suportau pedepsele fără să crăcnească, deși starea aceasta de lucruri semăna mult cu viața unor oameni stabiliți pe Vezuviu.

Cine nu știa nicio meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupații și de afaceri erau destul de variate și originale. Unii își omorau timpul făcând pe precupeții: cumpărau și vindeau niște lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gândit vreodată să le considere drept obiecte, de cum să le cumpere ori să le vândă. Dar ocna era săracă și de aceea foarte practică și inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cârpă își avea prețul ei și putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, și banul avea cu totul altă valoare decât pentru lumea de afară. O muncă grea și istovitoare, care cerea adesea multă iscusință, se plătea doar cu câteva copeici. Unii practicaau cu destul succes cămătăria. Deținutul risipitor ori ruinat își ducea la cămătar puținele lucruri mai de preț ce le avea și căpăta pe ele câțiva bănuți de aramă cu o dobândă exagerată. Dacă nu le scotea în ziua hotărâtă, cămătarul vindea pe loc și fără nicio milă obiectul amanetat; cămătăria era o afacere atât de rentabilă, încât se dădeau împrumuturi și pe efectele statului: pe rufărie, pe încălțăminte și pe alte lucruri de care un deținut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întâmpla ca afacerea să ia și o altă întorsătură, surprinzătoare, dar nu și imprezvizibilă: după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe subofițerul care avea supravegherea permanentă a temniței și îl denunța pe cămătar că a luat amanet efecte cazone; lucrurile erau imediat luate și restituite denunțatorului, fără a se mai raporta cazul și administrației superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă; cămătarul restituia, tăcut și cu fața posomorâtă, lucrurile cerute, de parcă ș-ar fi așteptat să se întâmple întocmai așa. Poate că în sinea lui recunoștea că în locul celui alt ar fi procedat la fel. Și dacă se pornea uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmășie și ură, ci mai mult pentru ca întâmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de parcă așa ar fi cerut-o momentul și situația. În general, se fura aici ca în codru; furau unul de la altul. Aproape fiecare deținut avea dreptul să aibă lădița lui, închisă cu lacăt, în care își păstra efectele primite de la stat; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine își poate închipui, cred, ce hoți îndemânatici se aflau printre noi. Mie, un deținut care îmi era foarte devotat (o spun fără nicio exagerare) mi-a furat Biblia, singura carte îngăduită în temniță; în aceeași zi mi-a mărturisit totul, și nu pentru că ar fi avut remușcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzându-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deținuți și unii așa-zii „cârciumari”, care vindeau rachiul și se îmbogățeau curând de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe în amănunt despre aceasta, fiindcă era o îndeletnicire care se făcea în condiții cu adevărat foarte ciudate. Mulți dintre deținuți fuse-

seră aduși aici pentru contrabandă, de aceea nu-i de loc de mirare că în ciuda controlului sever și a supravegherii stricte a celor ce intrau și ieșeau pe poarta temniței, unii reușeau totuși să introducă pe ascuns și băutura. Și fiindcă veni vorba: contrabanda e și ea o infracțiune cu aspecte foarte curioase. Cine și-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contrabandist o importanță secundară? Și cu toate astea, așa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocație. În felul lui e un artist. El riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, își pune la contribuție toată și retenția de care e capabil, acționează rapid și inventiv, reușind să se descurce în cele mai dificile situații, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspirații. E o patimă tot atât de puternică ca și aceea a cărților de joc. Am cunoscut la ocnă un deținut, o namilă de om, dar care cred că era omul cel mai blând din lume și atât de liniștit și de supus, încât, cunoscându-l, oricine s-ar fi întrebat cum de-a ajuns la ocnă. Avea o fire atât de blajină și de prietenoasă, încât în tot timpul cât a stat în temniță nu s-a certat cu nimeni. Băstinaș din regiunile de graniță ale Rusiei apusene, fusese osândit la muncă silnică pentru contrabandă și, bineînțeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce prin contrabandă rachiul în temniță. De câte ori n-a fost pedepsit pentru asta și numai el știa ce frică-i era de bătaie! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine știe ce folos; de îmbogățit se îmbogățea patronul-cârciumar, pe când el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De câte ori era pedepsit, plângea ca o muiere și se jura pe toți sfinții că nu va mai face contrabandă. Își ținea un timp jurământul, înfrângându-și pasiunea cu stăruință, uneori rezista chiar și o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea și o lua de la capăt... Și uite așa, datorită acestor contrabandiști pasionați, rachiul nu lipsea niciodată din temniță.

Și în sfârșit, un alt mijloc de pricopseală, care fără să-i îmbogățească pe deținuți, le aducea totuși foloase constante și totdeauna binevenite, era pomană. Clasele de sus ale societății noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură acești „năpăstuiți” din partea negustorilor, a târgoveților și a norodului nostru în general. Pomană venea aproape necurmat și de obicei ocazii erau miluiți cu pâine, franzeluțe, colaci și câteodată, mult mai rar, firește, cu bani. Fără aceste pomeni, viața osândiților și mai ales a celor din prevenție, care au un regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomană se împărțea cu multă evlavie, egal, între toți deținuții. Dacă n-ajungeau pentru toți, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în șase bucăți și fiecare ocaș își primea partea lui. Îmi amintesc de cea dintâi pomană – un bănuț pe care l-am primit și eu.

Aceasta s-a întâmplat puțină vreme după venirea mea. Într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineață, singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieșiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiță de zece ani, drăguță ca un îngerăș. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tânăr încă, fusese trimis în judecată și, îmbolnăvindându-se, a murit în spital, pe când mă aflam și eu acolo internat în pavilionul deținuților. Plângeau amarnic când au venit amândouă să-l vadă pentru cea din urmă oară. Când mă zări acum, fetița se înroși și șopti câteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică și, scoțând un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetița mă ajunse din urmă în fuga mare și, ieșindu-mi în față, strigă: „Ține, sărmane năpăstuit, ia copeica asta în numele lui Christos”. Am luat bănuțul pe care ea mi l-a vârat în mână și fetița s-a întors fericită lângă mama ei. Am păstrat pe urmă multă vreme copeica aceea.

II. Primele impresii

Săptămânile dintâi și, în general, perioada de început a vieții mele de ocaș mi-au rămas și acum încă vii în amintire. Anii următori ai osândeii mi se înfățișează în contururi mult mai șterse. Un șir întreg de ani s-au destrămat în negura vremii, contopindu-se într-o singură impresie apăsătoare și nu mi-a rămas din trudă lor istovitoare decât o senzație dureroasă de chin, de monotonie exasperantă, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut și am simțit în primele zile de temniță pare că s-a petrecut ieri. Și e firesc să fie așa. Îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintâi pas; făcut în această viață nouă, m-a surprins mai cu seamă faptul că parcă nici n-aș fi găsit aici ceva deosebit de surprinzător, extraordinar, sau, mai bine zis, neașteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem și înainte în închipuire, când încercam pe drum să întrezăresc viața ce-mi fusese hărăzită de aci încolo. Curând însă, un noian de fapte din cele mai monstruoase și de lucruri ciudat de surprinzătoare mă întâmpinara la tot pasul. Și abia mai târziu, după ce am mai stat multă vreme în temniță, mi-a fost dat să înțeleg toată ciudățenia, tot ineditul, tot ce avea să fie neașteptat într-o asemenea existență și într-adevăr am avut de ce mă minuna. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de nenumărate ori în decursul întemnițării mele fără sfârșit, căci, mărturisesc, nu m-am putut împăca niciodată, și nici nu m-am putut obișnui eu acest fel de viață.

Primul contact cu ocna îmi trezi o scârbă de neînvinș și totuși, ciudat lucru, viața de aici mi se păru mult mai ușoară decât mi-o închipuise pe drum. Intemnițatii, deși ținuți în lanțuri, umblau liberi prin temniță, injurau, cântau, lucrau pentru ei, fumau din pipe, ba unii (puțini, de altfel) își îngăduiau să și bea, iar alții să stea noaptea la joc de cărți.

Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuam că trebuie să fie *munca de ocna*, și de abia mult mai târziu mi-am dat seama că e *muncă de ocna* – nu atât din cauză că e grea și fără sfârșit, ci mai ales pentru că e o muncă impusă, obligatorie, silnică. Țăranul muncește, fără îndoială, mai mult decât ocnașul, muncește uneori și noaptea, mai cu seamă în timpul verii, se obo-

șeste însă spre folosul lui, țința lui își are un rost, astfel că îndură totul mai ușor decât osânditul care împlinește o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. Într-o zi mi-a trecut prin minte ideea că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalității omului, distrugerea lui totală, pedeapsa lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care până și ucigașul cel mai înverșunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gândul că ar putea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie pus la o muncă cu desăvârșire inutilă și absurdă. Munca silnică în forma ei actuală de corvoadă, chiar dacă e neinteresantă și plictisitoare pentru ocnaș, totuși, ca proces de muncă, își are rațiunea ei, o justificare practică; el face cărămizi, sapă pământul, tencuiește, zidește – toate acestea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori deținutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemânare, mai cu spor, cât mai bine. Dar dacă-l silești, de pildă, să verse apa dintr-o cadă în alta și viceversa, să piseze nisip ori să care pământ dintr-un loc într-altul și înapoi – și așa la nesfârșit – sunt sigur că după câteva zile el își va face seama de desperarea ori va săvârși cine știe ce alte crime, preferând să îndure mai bine pedeapsa cu moartea, decât să o ducă așa mai departe. Astfel va scăpa de umilință, rușine și chin. Bineînțeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare și ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu și-ar atinge țelul, fiind străină de menirea ei. Întrucât însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilință și rușine există negreșit în orice muncă impusă prin constrângere, munca silnică de ocna apare și ea incomparabil mai chinuitoare decât orice muncă liberă, tocmai prin aceea că e impusă.

Fusesem adus în temniță în timpul iernii, în decembrie, și nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decât cele de iarnă. Iarna, în fortăreața noastră nu prea se efectuau lucrări publice importante. Deținuții roboteau prin diferite locuri: unii desfăceau niște șlepurii vechi pe malul Irușului, alții își căutau de treabă prin ateliere, curățau zăpada îngrămadită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau ori măcinau alabastru și așa mai departe. Cum ziua era foarte scurtă, lucrul se termina devreme și toată lumea se întorcea în temniță, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrând pentru sine. Dar numai o treime din ocnași aveau vreo îndeletnicire; ceilalți leneveau, umblau fără nici un țel prin cazărmi, injurau, se bârfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau se așezau la joc și pierdeau până și ultima cămașă, și toate acestea le făceau din plictiseală și trândăvie, din lipsă de ocupație. Am înțeles mai târziu că viața de temniță, pe lângă chinul privațiunii de libertate, al muncii silnice etc., mai ascunde și o altă suferință, care e

mult mai chinuitoare și mai insuportabilă decât toate celelalte. Mă gândesc la promiscuitatea conviețuirii silite. Conviețuire silită în tâlnești, desigur, și în alte locuri, dar nicăieri nu-i atât de groaznică ca într-o temniță; căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai comun cu indivizii care populează de obicei temnițele. Sunt pe deplin încredințat că orice întemnițat, poate chiar fără să-și dea seama, a simțit acest lucru.

Nici hrana ocnașilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deținuții mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mâncarea nu-i nici pe departe atât de bună ca aici. Nu mă încumet să judec, fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulți dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu.

Carnea costa numai două copeici livra, vara trei copeici. Dar numai cei ce aveau bani în permanență își îngăduiau să mănânce pe cont propriu; cea mai mare parte din ocnași se mulțumeau cu hrana de la cazan. De fapt, laudele lor se refereau mai mult la pâinea și erau mulțumiți mai ales de faptul că pâinea se elibera într-o cantitate, globală pe întreaga cazarmă și nu la cântar, pe cap de om, în rații individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puțin o treime din oameni ar fi rămas flămânzi; dar așa era destulă pentru toată lumea. Pâinea noastră într-adevăr era foarte gustoasă, lucru care se știa chiar și în oraș: asta din pricină că temnița avea cuptoare foarte bune. Cât despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens și dreașă cu puțină hrișcă, n-avea niciun gust, mai ales în zilele de lucru, când era tare subțire, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gândaci care pluteau în ea. Ocnașii, însă, nu se prea sinchiseau de acest adaos extraculinar.

Primele trei zile nu m-am dus la lucru; așa se proceda cu toți noii sosiți; erau lăsați să se odihnească după oboseala drumului. Totuși, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniță ca să mi se schimbe cătușele. Cătușele în care fusesem adus nu erau reglementare; făcute din inele, scoteau un clinchet ușor și deținuții le ziceau „zurgălăi”; se purtau pe dinafară, peste pantaloni. Cătușele reglementare ale temniței, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele și se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brâu încins peste cămașă.

Țin minte cea dintâi dimineață pe care am petrecut-o în temniță. Bătăi dese de tobă la corpul de gardă, situat lângă poarta de intrare, vestiră deșteptarea, iar după vreo zece minute subofițerul de serviciu făcu ocolul curții, descuind ușile cazarmilor. Deținuții începură să se trezească. La lumina slabă a unei lumânări de

seu, ei se ridicau tremurând de frig de pe paturile lor de scânduri. Cei mai mulți erau tăcuți și morocănoși; căscau și se întindeau, încrețindu-și frunțile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alții schimbau primele cuvinte de harță. Duhoarea era înăbușitoare. Aerul curat și rece de afară năvăli înăuntru, îndată ce se deschise ușa, rostogolindu-se în valuri aburinde prin cazarmă. Deținuții se îngrămădeau în jurul căldărilor pline, unii după alții, luau apă în gură și se spălau pe față și pe mâini. Apa era adusă de cu seara de îngrijitor, pe care deținuții îl alegeau dintre ei și care făcea curățenia în dormitor; pentru asta el era scutit de muncă. Datoria lui era să măture, să spele priciurile și dușumelele, să scoată hărdăul de peste noapte și să aducă în cele două căldări apă de spălat pentru dimineață și de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, firește, se iscă imediat ceartă.

— Un-te bagi, frunte crestată? Se răsti un deținut ursuz la înfățișare, înalt, smolit și deșirat, cu niște gurguie ciudate pe țeasta-i rasă, îmbrâncind pe un alt ocnaș, scund și îndesat, cu chipul vesel și roșcovan. Ai răbdare!

— Lasă gura! Știi că ai haz? La răbdare trebuie și tutun. Dă-te tu la o parte. Ce te-ai înfipt ca o sperietoare în fața mea? Ba nu, zău, fraților, uitați-vă la el că n-are niciun faraponstăc!

Cuvântul „faraponstăc” își făcu efectul: mulți izbucniră în râs; tocmai ceea ce dorea, probabil, grăsunul roșcovan, care făcea, după cât se pare, pe bufonul în cazarmă. Celălalt ocnaș îl privi cu un dispreț nemărginit.

— Vacă încălțată! mormăi el ca pentru sine. Ian te uită ce-i priesc colacii din temniță! Nu mai poate de fudulie că de Ignat aduce doispe purcei.

— Dar tu ce pasăre măiastră-mi ești, mă rog?

— Iac-ășa, o pasăre!

— Ce fel, mă rog?

— De care habar n-ai tu.

— Și care-i felul de pasăre de care n-am eu habar?

— Păi acela de care-ți vorbesc!

— Ei hai, zi-i pe nume!

Și se proțăpiră unul în fața celuiilalt, ținându-se cu privirea. Cu pumnii strânși, grăsunul aștepta răspunsul, gata să sară la bătaie. Eram sigur că se vor încăiera. Totul aici era nou pentru mine și priveam această scenă cu multă curiozitate. Mai pe urmă am aflat însă că astfel de scene erau frecvente și cu desăvârșire nevinovate; se petreceau aproape ca într-o comedie, mai mult ca o distracție spre hazul tuturor; rareori se întâmpla să degereze în bătaie. Toate astea erau îndeajuns de caracteristice și oglindeau unele aspecte specifice ale moravurilor din temniță.

Deținutul înalt și oacheș rămase liniștit și plin de demnitate. Simțea că privirile tuturor erau ațintite asupra lui și că toată lumea aștepta să vadă cum se va descurca: iese cu obrazul curat și triumfător, sau se face de răs prin răspunsul său; trebuia, prin urmare, să spună răspicat ce fel de pasăre era el. Iși privi adversarul cu cel mai adânc dispreț, cu o căutătură zvărlită peste umăr, ca să fie cât mai jignitoare, și țintindu-l ca pe o gănganie, răspunse rar și deslușit:

— Ca-gan!

Că era, adică, pasărea cagan. O puternică explozie de răs fu răsplata binemeritată a istețimii lunganului, care știu să născocescă pe loc un nume nemaiauzit de pasăre.

— Ba ești un ticălos, nu cagan! Urlă grăsunul, furios că a fost bătut pe toată linia.

Întrucât cearta amenința, însă, să ia o întorsătură gravă, ceilalți interveniră numaidecât ca să-i domolească pe cei doi zurbagii.

— Ce v-ați aprins așa, mă! Zbieră la ei toată cazarma.

— Decât să vă rățoiți ca niște gurgumani, mai bine v-ați lua de beregată, strigă careva dintr-un colț.

— Da, da, vezi să nu se-ncaiere! Veni imediat un răspuns.

Ce mai, suntem niște flăcăi strașnici și nu ne dăm în lături când e vorba să ținem piept șapte împotriva unuia...

— Amândoi n-au pereche! Pe unul îl mănâncă ocna pentru un codru de pâine, celălalt, un viteaz de oale smântânite, a încasat-o pentru o oală de chișleag furată de la o muiere.

— Ei haide, lăsați gălăgia! Zbieră supraveghetorul invalid, a cărui singură menire era să vegheze la păstrarea ordinii și liniștii în cazarmă și de aceea dormea într-un colț, pe un pat anume.

— Atenție, băieți! S-a trezit Nevalid Petrovici! Loc la apă scumpului nostru frățior Nevalid Petrovici!

— Ce frate?! ... Ai băut cu mine măcar de o rublă ca să ai obraz să-mi spui frate?! Mormăi invalidul trăgându-și mantaua pe umeri.

Se lumina de ziuă și se apropia ora apelului; bucătăria era plină de oameni. Deținuții, îmbrăcați în cojoace scurte, încinși, cu căciuli în două culori pe cap, se îmbulzeau la pâinea pe care o împărțea unul dintre bucătari. Aceștia din urmă erau aleși dintre deținuți, câte doi de fiecare bucătărie. Tot ei aveau în păstrare și cuțitul, unul singur pentru toată bucătăria și care slujea la tăiatul pîinii și al cărnii.

În jurul meselor și prin colțuri se îngrămădiseră ocnașii gata echipați de lucru. Unii dintre ei aveau în față câte o strachină cu cvas în care înmuiau bucăți de pâine și le înfulecau cu poftă.

Era o larmă de nesuferit. Numai câțiva ședeau de vorbă cu-minte și liniștit, retrași pe la colțuri în grupuri mici.

— Bună dimineața și poftă bună, moș Antonici! Zise un tânăr deținut, așezându-se alături de un ocnaș bătrân, încruntat și știrb.

— Să zicem că-i bună, dacă nu-ți arde cumva de glumă, mormăi celălalt fără să-și ridice privirea, morfolind îmbucătura de pâine între gingiile văduvite de dinți.

— Și eu care credeam că ai murit, Antonici, zău...

— Aștept să mori tu mai întâi; după aia, oi vedea eu ce am de făcut...

Mă așezai lângă ei. În dreapta mea, doi ocnași discutau gravi și cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil să-și păstreze toată prestanța unul în fața celuilalt.

— Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul; mai curând de mine însumi m-aș teme ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mâna pe ceva.

— Nici eu nu mă las cu una cu două: îl pocnesc o dată drept la mir.

— Ce să-l mai pocnești! Tot un ocnaș oropsit ca și noi, se știe. Țsta, însă, te fraierește ca popa, și nici bogdaproste nu-ți spune... M-a costat o groază de parale. Într-o zi, o văz că vine să mă caute. Ce te faci acum cu ea? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuță la marginea orașului, o cumpărase de la Solomonka-ovreiu, ăla care pe urmă s-a spânzurat...

— Îl știu eu. L-am avut aici crășmar, acum trei ani, îl porecliseră Grișka-Crășmă tulbure. Știu...

— Uite că nu știi; Crășmă tulbure e altul.

— Nu mai spune! Multe mai știi tu! Dacă-i pe-asa, ți-aduc la martori câți vrei.

— Tu să-mi aduci, măi? Păi, de unde-mi pici? Știi tu cine sunt eu, mă?!

— Te știu cine-mi ești, d-aia te-am și maridit de atâtea ori și zău așa, fără să mă laud vreodată.

— Tu m-ai bătut pe mine? Ehei, nene, încă nu s-a născut omul care să fi pus pe mine mâna, iar ăl de-a încercat-o zace cu-mințel în mormânt.

— Ciumă neagră ce ești!

— Ba tu ești lepră siberiană!

— Crăpa-ți-ar țeasta sabia turcească!...

Și cearta se porni.

— Gata, v-ați și luat, mintoșilor! În lumea largă n-ați știut să vă faceți un rost; ați dat aici de pâine pe daiboj și vă vine a zburda... se auziră glasuri din toate părțile.

Și cei doi trebuiau să se astâmper. De obicei, așa sfârșeau până și cele mai violente certuri. Săreau ceilalți și-i despărteau numaidecât. Oricine putea să dea din gură și să se bată „cu vorba”, după pofta inimii. Era și un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decât poate în împrejurări cu totul excepționale. De cum ajunge întâmplarea la urechile maiorului, încep cercetările; vine maiorul personal, într-un cuvânt, e vai și amar pentru toată lumea; de aceea încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, și adversarii se dondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea și să-și mai ascută limba. O dată atrași într-o asemenea ceartă, se lăsau de obicei antrenați, se înflăcărau, se înverșunau și-i vedeai la un moment gata-gata să-și sară în gât; dar numai atât: ajunși în acest punct, adversarii puneau capăt brusc încăierării verbale și se despărteau numaidecât. La început toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte din cele mai obișnuite între ocași. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure și să se certe numai de plăcere, pentru a petrece, găsind în asta prilej de distracție, de exercițiu plăcut, de delectare! Totuși, nu trebuie să uităm că aci de multe ori e vorba și de un anumit orgoliu. Dialecticianul bun de gură și meșter la înjurături se bucura de o mare stimă. Aproape că-l aplaudau ca pe un actor.

Chiar cu o seară înainte băgasem de seamă că mulți se uitau cam chiorâș la mine. Ba am surprins și câteva priviri întunecate. Alții, dimpotrivă, se învârteau în jurul meu, bănuind că poate am bani; căutau să intre în vorbă cu mine, sfătuindu-mă cum să-mi port lanțurile noi ca să nu mă doară; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînțeles, o lădiță cu cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administrație și puțină rufărie ce-mi fusese îngăduit s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară și băură banii după ce-o vândură. Unul dintre ei îmi deveni mai târziu foarte devotat, ceea ce nu-i împiedica să mă fure ori de câte ori avea prilejul, o făcea fără nicio jenă sau rușine, aproape inconștient, supunându-se parcă unei obligații și nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta. Între altele, am aflat de la ei că puteam avea ceaiul meu și am fost povățuit să-mi cumpăr un ceainic; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut; îmi fu recomandat de asemenea și un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mâncare, dacă bineînțeles îmi cumpăram cele de trebuință și aveam de gând să mănânc pe cont propriu... Se grăbiră, firește, să-mi ceară și bani cu împrumut; aproape ficcare veni în ziua aceea de două-trei ori să se împrumute cu câțiva gologani. Foștii nobili ajunși la ocnă erau priviți cu dușmănie de ceilalți osândiți.

Cu toate că erau privați de drepturile lor civile și puși pe picior de absolută egalitate cu toți ocașii, aceștia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Și nici n-o făceau măcar conștient, dintr-o pornire trecută cât de cât prin ciurul judecății, ci absolut inconștient și sincer. Noi continuam să rămânem pentru ei boieri, cu toate că de cele mai multe ori chiar ei își băteau joc de decăderea noastră.

— Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cât ai fost... și alte amabilități de soiul acesta.

Suferințele noastre, pe care ne străduiam cât era cu putință să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Acest lucru îl simțeam la început mai ales la muncă, unde puterile noastre se dovedeau mult mai slabe și contribuția noastră la efortul comun mult mai scăzut decât a celorlalți. Nimic nu e mai greu decât să-ți câștigi încrederea unei mase de oameni (mai cu seamă de felul aceleia). — Să te faci iubit de ea. În temnița noastră erau și câțiva osândiți dintre foștii nobili. Mai întâi cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunțit. Ocașii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decât pe cei proveniți din rândurile boierimii ruse. Polonezii (mă refer numai la osândiții politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, și de aceea foarte jignitoare, evitau pe cât posibil să intre în vorbă cu ei și reușeau anevoie să-și ascundă dezgustul pentru tovărășia lor. Ocașii își dădeau seama foarte bine de acest lucru și căutau să le răspundă cu aceeași monedă. Îmi trebuiau aproape doi ani ca să câștig bunăvoința unora dintre camarazii mei de temniță. Dar cei mai mulți dintre ei mă îndrăgiră foarte curând, hotărând că sunt un om „de treabă”.

Din tagma nobililor ruși erau patru deținuți, și cu mine — cinci. Unul din ei se dovedi a fi o făptură josnică și mășavă, în ultimul hal de decădere, un spion și un denunțator notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte de a ajunge la ocnă și chiar din primele zile am căutat să evit orice relații cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimici, un om sucit, cum rar întâlnești. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt și uscățiv, cam sărac cu duhul, cu desăvârșire agramat, dar cu ifose și grozav de pedant în toate. Ocașii îl luau peste picior; din cauza firii lui cărcotașe de om pisălog, cei mai mulți însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniță, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simțindu-se ca între ai lui; se certa și chiar se încăiera cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea și se amesteca numaidecât, deși afacerea nu-l privea câtuși de puțin. Era, de altfel, de o naivitate aproape copilărească; în certurile lui cu ocașii, de pildă, se apuca să-i mustre că sunt hoți și încerca să-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Slujise ca sublocotenent în